

Н. В. Статівка, доктор наук із державного управління, професор, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України
К. Я. Кучерява, кандидат наук із державного управління, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України

ОСНОВНІ СКЛАДНИКИ КОМПЛЕКСНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті досліджено загальні тенденції тіньової економіки України. Обґрунтовано доцільність виокремлення інституційної, правової та економічної складових частин як базових елементів комплексного механізму детінізації національної економіки, визначено пріоритетні заходи державної політики за кожним з означених напрямів. Першочерговими кроками державної політики щодо детінізації в економічній сфері мають стати такі: вдосконалення методів оцінки масштабів тіньової економічної діяльності; формування оптимальної системи оподаткування; вдосконалення системи обліку доходів і витрат на рівні всіх економічних агентів; прозорість використання публічних фінансів. Правовий механізм має включати заходи з недопущення умов існування тіньового сектору, легалізації неформальних форм залучення нелегально отриманих доходів у легальну економіку, покарання нелегальної чи протизаконної господарської діяльності. Заходи інституційної складової частини комплексного механізму детінізації мають включати: максимально можливе зниження рівня ручного керування, мінімізацію взаємодії замовників та надавачів державних послуг, детінізацію політичного процесу, активне залучення громадськості до контролю за діяльністю державних інституцій, прозорий відбір кадрів на державні посади на всіх рівнях, стратегічну визначеність детінізації національної економіки.

В основі явища тіньової економіки лежить економічний інтерес людини, що є об'єктивною умовою існування людини як біологічного виду. Але економічні відносини розглядаються крізь призму публічної влади та системи права. Адже тіньова економіка – це, перш за все, економіка, що функціонує в обхід чинних державних законів і суспільних правил. Отже, без створення відповідного каркасу інституцій, що регулюють суспільні й економічні відносини зокрема в рамках відповідного правового поля, подолання цього явища видається малоефективним. Таким чином, ключовими елементами комплексного механізму детінізації національної економіки мають бути економічна, правова та інституційна складові частини.

Ключові слова: механізми державного управління, державне регулювання, детінізація, тіньова економіка, антикорупційні органи.

N. V. Stativka, K. Ya. Kucheriava. Main components of the complex mechanism of de-shadowing of Ukraine's economy

The main tendencies of the shadow economy of Ukraine have been researched. The necessity to single out institutional, economic and legal components as the basic element of the complex mechanism of de-shadowing of the national economy has been substantiated. The priority measures of the state policy in each of the defined directions have been determined. The priority steps of the public policy as for de-shadowing of economy are the

© Н. В. Статівка, К. Я. Кучерява, 2019

following: to advance the method of estimating the scale of shadow economic activity; to form an optimal tax system; to improve the system of incomes and expense accounting at the level of all economic agents; to ensure transparency in the use of public finances. The legal mechanism should contain measures aimed at: preventing the existence of conditions for shadow sector; legalizing informal forms of attraction of illegally obtained incomes into the legal economy; punishing illegal economic activity. Measures of the institutional component of the complex mechanism of de-shadowing should: minimize the level of manual management, interaction of contracting authorities and public services providers, and de-shadowing of political process; actively involve the public in the control over public institutions' activity; provide transparent staffing for public positions at all levels and strategy for de-shadowing of the national economy.

Formation of shadow economy is associated with the emergence of the first forms of economic activity. According to another approach, this phenomenon developed along with the establishment of the institute of statehood and formation of legal relations between the state and the public in the form of tax payment. Obviously, it is based on economic interest of a person what is an objective condition for the existence of a man as a biological species. However, economic relations are considered through public power and the system of law. After all, shadow economy is, first of all, economy that functions beyond existing state laws and society rules. Therefore, without creating an appropriate set of institutions that regulate social and economic relations, in particular, within the law, overcoming this phenomenon seems ineffective. Thus, economical, legal, and institutional components should be the key elements of the complex mechanism for de-shadowing of the national economy.

Key words: mechanisms of public administration, government control, de-shadowing, shadow economy, anti-corruption bodies.

Постановка проблеми. За підрахунками Ф. Шнайдера і Д. Енсте, неформальний сектор економіки становить 10–20% світового виробництва в розвинених країнах і більше третини світового об'єму виробництва в країнах, що розвиваються [21].

Для молодих держав, що вибудовують власну модель управління, мінімізація проявів цього явища є надзвичайно важливим завданням. Це свідчить про спроможність влади забезпечити належні умови господарювання всіх економічних агентів, визначає рівень довіри суспільства і є ключовим сигналом для зовнішніх партнерів.

В Україні необхідність забезпечення прозорості соціально-економічних зв'язків у всіх сферах визнана на найвищому рівні. Протягом останніх років у цьому напрямі здійснено низку заходів. Але тривале консервування проблеми тіньового сектору, її масштабність і складність, нестача ресурсу й досвіду управління в ринкових умовах, а часом і нерішучість владних структур суттєво звужують можливості комплексної боротьби з цим явищем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тіньовий сектор призводить до зниження керованості економіки, зростання диференціації рівня життя населення. Отже, питання боротьби з тіньовою економікою є предметом пильної уваги низки як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Історія розвитку, тенденції і чинники тіньової економіки, оцінка її обсягів і наслідків, методи боротьби, правове супроводження процесу детінізації – ці та інші аспекти означеної проблематики розглядали у своїх роботах С. Баранов, З. Варналій, І. Лапінський, І. Савченко, О. Подмазко та ін. [2; 4; 10; 15–16].

Необхідною умовою подолання цього явища експерти та науковці визнають комплексний підхід і визначення єдиної стратегії. Серед дієвих механізмів протидії тіньовій економічній діяльності виділяють законодавчий, податковий та антикорупційний [10, с. 7]. Проте єдиної позиції щодо базової структури комплексного механізму детінізації національної економіки нині не сформовано.

Мета статті. **Метою статті** є обґрунтування основних складників комплексного механізму детінізації національної економіки. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: обґрунтувати доцільність виокремлення економічної, правової та інституційної складників механізму; визначити пріоритетні заходи державної політики за кожним з означених напрямів.

Виклад основного матеріалу. Процес легалізації економічних відносин як відносин, що об'єктивно складаються між людьми у процесі суспільного виробництва, розподілу, обміну і споживання вироблених благ, охоплює велике коло питань і вимагає, насамперед, формування таких правових умов, що, з одного боку, дадуть змогу всім учасникам ринку максимально реалізувати власний інтерес, з іншого – зроблять не вигідною нелегальну чи навіть протиправну діяльність. Зазначене об'єктивно вимагає створення і підтримки інституцій, котрі будуть здатні забезпечити реалізацію всього комплексу заходів, спрямованих на детінізацію господарської діяльності. Водночас проблеми, пов'язані з детінізацією національної економіки, охоплюють широке коло суто економічних питань – від легалізації заробітних плат до прозорості використання публічних фінансів. Проте першочерговим завданням, як правило, експерти визначають для себе необхідність кількісної оцінки масштабів цього явища.

Дослідники підкреслюють, що тіньова економіка або окремі її елементи супроводжують практично будь-яку, навіть процвітаючу економіку і криє в собі, окрім негативних, також позитивні моменти. При цьому економісти мало уваги приділяють проблемі пошуку граничного рівня тінізації національного господарства, перевищення якого вже загрожує національній безпеці країни. За розрахунками О. Подмазко, контрольна точка для заходів щодо зменшення масштабів тіньової економіки становить для України 30% ВВП [15].

Різність поставлених завдань у процесі вивчення цього явища, складність отримання необхідних даних, врахування всіх причин і індикаторів зумовили множину підходів до його оцінки. На рис. 1 наведено динаміку рівня тіньової економіки, за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (МЕРТ) та авторитетного дослідника з питань тіньової економіки Ф. Шнайдера, в період за 2010–2018 рр. [11; 22].

За розрахунками МЕРТ, протягом 2010–2013 рр. на тлі зростання ВВП відбувалося скорочення обсягу тіньового сектору. Після різкого падіння економічних показників у 2014 р., спричиненого геополітичним конфліктом, обсяги тіньової економіки стрімко зростають. Макроекономічна стабілізація у 2016 р. сприяла черговому зниженню рівня тіньової економіки. Розрахунки Ф. Шнайдера є менш оптимістичними і вказують на те, що зі скороченням

Рис. 1. Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, 2010–2018 рр.

Механізми державного управління

ВВП відбувається ще більший відхід економіки в тінь. Таким чином, радикальні соціальні, політичні чи економічні зміни у країні сприяють активізації тіньових проявів в економічній діяльності.

За оцінками міжнародної асоціації дипломованих сертифікованих бухгалтерів (АССА) у 2016 р. 1,1 трильйона гривень, що становило майже 46% ВВП за цей рік, пройшли повз державний бюджет [6].

Наведені дані свідчать, що пожвавлення чи зниження активності тіньового сектору залежить, передусім, від політичної та соціально-економічної стабільності в країні, а рівень тінізації (за обома наведеними методиками) або близький до граничного для національної безпеки в наших умовах, або значно його перевищує.

З отриманням незалежності Україна отримала значну ресурсну базу, а разом із тим вже сформовані елементи неформального сектору [9; 18]. В умовах деформованої ринкової системи для господарюючих суб'єктів тіньова діяльність виявилася більш прийнятною. Неспроможність влади захистити тільки-но сформований, незрілий прошарок підприємців сприяла вкоріненню і поширенню тіньових економічних відносин.

Серед способів «підживлення» тіньових процесів виділяють – переміщення прибутку до «офшорів» (за підрахунками експертів, обсяг офшорних схем в Україні становить 260–320 млрд грн на рік, втрати бюджету від них – 50–65 млрд грн на рік), контрабанда (маніпуляції з митною вартістю товарів, перерваний транзит, зловживання правом безмитного пересилання та провезення товарів, відсутність контролю ланцюжка продажу імпортованих товарів – обсяг тіні в частині порушення митних правил та контрабанди сягає 80–230 млрд грн на рік, від чого бюджет втрачає 25–70 млрд грн), розкрадання ПДВ, зловживання спрощеною системою оподаткування зі сторони великого бізнесу, незадекларована зайнятість (у складі тіньової економіки приблизні обсяги прихованої заробітної плати дорівнюють 32–37%, а кожен третій працює нелегально) [6; 9; 11; 14; 18].

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що серед системних прорахунків державної політики щодо детінізації в економічній сфері варто виділити: недосконалість методології обрахунку тіньових потоків, недосконалість системи оподаткування, складність системи адміністрування. Отже, першочерговими кроками мають стати:

1) *удосконалення методів оцінки масштабів тіньової економічної діяльності.* Наявні методики зорієнтовані на специфіку та потреби індустріального суспільства, отже, не надають об'єктивної оцінки реалізованих тіньових послуг. Такі методи мають найбільш повно відображати сутність, розміри, а також структуру тіньового сектору. Зокрема, остання складова частина є найменш дослідженою. Перегляд наявних методик зумовлений також необхідністю врахування тіньових економічних операцій, пов'язаних із появою тимчасово окупованих територій;

2) *формування оптимальної системи оподаткування.* Як зазначає Т.В. Меркулова, податкове навантаження в Україні знаходиться на середньому для Європи рівні, проте оцінюється населенням як високе стосовно ефективності діяльності держави. Податкові надходження, перш за все, мають забезпечувати достатній рівень суспільних благ. Тож рішення проблеми податкового навантаження полягає не в маніпулюванні ставками, а в істотному підвищенні віддачі фіскального ресурсу [12];

3) *удосконалення системи обліку доходів і витрат на рівні всіх економічних агентів.* Зазначене передбачає забезпечення умов для добровільної сплати податків, спрощення форм декларацій і звітності, впровадження опосередкованих методів контролю доходів і витрат тощо. Проте варто усвідомлювати, що офіційна система обліку має надавати найбільш повне уявлення щодо циркуляції як фінансових, так і матеріальних потоків. Поза офіційної системи

Механізми державного управління

обліку тривалий час лишаються окремі види господарської діяльності, такі як видобуток янтарю, гральний бізнес. Хоча нині існують розробки на законодавчому рівні, що дали б змогу перевести їх у легальну площину;

4) *прозорість використання публічних фінансів*. Неможливо підвищити рівень прозорості економічних операцій у приватному секторі, не досягнувши цього на рівні державних установ. Адже публічні фінанси опосередковують всі сфери економіки [7]. Прозорий перерозподіл і рух ресурсів на кожному етапі, вільний доступ до відповідної інформації і підзвітність відповідальних осіб – ключові умови цього процесу. Останніми роками в Україні реалізовано низку ініціатив, спрямованих на підвищення фіскальної прозорості публічних фінансів. Серед них варто визначити електронну систему публічних закупівель «ProZorro», «E-data» як етап проекту «Прозорий бюджет», розширення функціональних можливостей «Електронного кабінету платника податків», Єдиний державний веб-портал відкритих даних [7]. Прозорість публічних фінансів дає змогу контролювати ефективність їх розподілу й використання і є визначальною умовою успішного реформування всіх сфер національної економіки.

Нині в Україні сформоване досить потужне правове поле, спрямоване на подолання тіньової економіки. Проте національне законодавство не позбавлене недосконалостей, об'єктивно відстає від реалій життя і декларує змінені, нові умови ринкового господарювання *post age*.

З одного боку, це змушує деяких підприємців переводити свою господарську діяльність у нелегальну площину, з іншого – лишає простір для довільного тлумачення законних вимог із боку чиновників. Отже, легальний бізнесмен опиняється в тому ж стані очікування покарання за незрозумілу провину, в якому перебуває нелегальний підприємець. Ситуація ускладнюється тим, що нині відсутній механізм, здатний забезпечити неухильну відповідальність носіїв цих руйнівних явищ [8, с. 54].

Вдосконалення законодавства у сфері детінізації включає два основних підходи: 1) «імпортувати» законодавство з країн, де воно вже пройшло успішну апробацію ринком; 2) легалізувати вже наявні неформальні норми [15]. Залежно від сфери регулювання С. Баранов групує відповідні нормативно-правові акти в такі блоки: у сфері регулювання господарської діяльності, у сфері забезпечення економічної безпеки; у сфері боротьби з економічною злочинністю; у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; у сфері боротьби з корупцією [2, с. 10]. Віддаючи належне пропонованим підходам, зауважимо, що правовий механізм має включати заходи з:

– недопущення умов існування тіньового сектору (захист прав власності та інтересів господарюючих суб'єктів, захист комерційної та банківської таємниці, врегулювання податкових та митних питань, спрощення системи бухгалтерської звітності, підвищення професіоналізму і відповідальності працівників державного апарату, розвиток системи безготівкових розрахунків, удосконалення правил та норм із регулювання діяльності фінансових ринків; удосконалення нормативних актів щодо управління державним майном, підвищення оперативності реагування на швидкі зміни макроекономічної ситуації, впровадження стимулів легального господарювання тощо) [2, с. 33–34; 3, с. 114–115; 16];

– легалізації неформальних форм залучення нелегально отриманих доходів у легальну економіку (законодавчо врегулювати розмежування капіталів кримінальних елементів і тіньовиків господарників за прозорими критеріями; за наявності у правоохоронних органів конкретної інформації про злочинне походження коштів, спроби їх легалізувати мають переслідуватися у кримінальному порядку; на державному рівні має діяти програма, за якою власники коштів, отриманих незаконним шляхом (але не через вчинення злочинних дій), не зазнають кримінального переслідування за умови інвестування цих коштів у легальні сфери економіки) [3];

– покарання нелегальної чи протизаконної господарської діяльності (посилення відповідальності правопорушників; штраф; ліквідація юридичної особи; остаточна або на кілька років заборона здійснювати один чи кілька видів економічної діяльності; заборона на певний термін співпраці з державними підприємствами, установами, організаціями; заборона до залучення заощаджень населення; конфіскація предметів, які використовувалися задля скоєння злочинних дій; афішування прийнятої судової ухвали або поширення компрометуючої інформації про порушника через ЗМІ тощо) [1; 19].

Висока якість інституційного середовища забезпечує країні лідируючі позиції в багатьох сферах соціально-економічного розвитку. Звернення до ідей інституціоналізму є порівняно молодим напрямом у науці і зазнало чимало критики, не позбавленої об'єктивізму. Тим не менш дослідження Д. Норта і Р. Томаса доводять, що декомпозиція економічного зростання з визначенням праці й капіталу як інституційних факторів некоректна, бо накопичення капіталу, інвестиції, збільшення продуктивності праці і науково-технічний прогрес є не стільки факторами зростання, скільки його показниками. Авторами було висунуто альтернативну гіпотезу, за якою різниця в темпах зростання інвестицій європейських країн більшою мірою зумовлена інституційними складниками, як-от захист прав власності і свобода підприємництва [17; 20].

Забезпеченням прозорості господарської діяльності економічних агентів займаються всі гілки влади в особі Президента, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України. До інституцій, діяльність яких спрямована на забезпечення розвитку легальної й скорочення частки тіньової економіки, належить багато установ різних організаційно-правових форм й підпорядкування, котрі умовно можна поділити на дві групи.

1) органи державної влади: органи, що формують та реалізують державну політику щодо економічного розвитку (Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство фінансів України, Національний банк України, Державний комітет фінансового моніторингу, Антимонопольний комітет та ін.); силові структури (Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ, Генеральна прокуратура України та ін.); спеціалізовані антикорупційні органи (Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Державне бюро розслідувань, Національна рада з питань антикорупційної політики при Президенті України);

2) неурядові організації: правозахисні, інфраструктурні, суспільно-охоронні (Українська Гельсінська спілка з прав людини, коаліція «За детінізацію економіки», платформа «Податки для економічної свободи», коаліція «За ліберальну податкову реформу» та ін.)

Але інституційне забезпечення детінізації національної економіки набуває викривлених форм. Останніми роками відбувається активна розбудова системи державних антикорупційних органів, при цьому напрацювання в частині реалізації інститутів власності, свободи, права тощо поки що не відповідає ані запитам суспільства, ані стандартам, напрацьованим світовим співтовариством.

З огляду на аналіз досліджень стосовно інституційних засад детінізації економіки України можемо дійти висновків.

1. Існує безпосередній взаємозв'язок між рівнем інституційного розвитку та тіньовим сектором. Наукою доведено, що інститути є базовою структурою, що дають змогу сформувати такі умови, за яких зменшується вартість операцій, зростає рентабельність та економічна активність господарюючих суб'єктів. З цього твердження випливає наступне.

2. Напрацьовано два базових підходи щодо розуміння взаємозв'язку та співвідношення цих понять. Згідно з першим, тіньова економіка має похідний характер щодо інституційних

форм Так, З. Варналій розглядає тіньову економіку як одну з інституційних загроз (форму прояву інституційних деформацій), до яких зараховує також корупцію, тіньову парадержаву, рейдерство, непродуктивний відтік капіталу [4]. Згідно з другим, тіньовий характер соціально-економічних відносин як явище може вражати будь-яку сферу діяльності людини, бо в його основі – потреби людини, об'єктивність яких продиктована природою.

Небезпека полягає в тому, що державний сектор, однією з основних функцією якого є інституційний супровід у сфері господарської діяльності, сам виявився дуже вразливим до таких процесів. Зрештою, в суспільстві сформувався низький рівень довіри до державних інституцій, що часом сприймаються як фікція, а процеси в реальному секторі є абсолютно «відірваними» від державного управління.

Заходи інституційного характеру мають включати: максимально можливе зниження рівня ручного керування, мінімізацію взаємодії замовників та надавачів державних послуг, детінізацію політичного процесу, активне залучення громадськості до контролю за діяльністю державних інституцій, прозорий відбір кадрів на державні посади на всіх рівнях, стратегічну визначеність детінізації національної економіки.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Формування тіньової економіки пов'язують із появою перших форм господарювання суспільства. За іншим підходом, це явище розвинулося разом зі становленням інституту державності та формуванням правовідносин між громадянами і державою у вигляді сплати податків [5].

Очевидно, що в його основі лежить економічний інтерес людини, що є об'єктивною умовою існування людини як біологічного виду. Але економічні відносини розглядаються крізь призму публічної влади та системи права. Адже тіньова економіка – це, перш за все, економіка, що функціонує в обхід чинних державних законів і суспільних правил. Отже, без створення відповідного каркасу інституцій, що регулюють суспільні й економічні відносини зокрема в рамках відповідного правового поля, подолання цього явища видається малоефективним. Саме тому ключовими елементами комплексного механізму детінізації національної економіки мають бути економічна, правова та інституційна складові частини.

Найбільша складність і суперечність криється, зокрема, в тому, що держава як гарант суспільного добробуту у вигляді окремих державних органів, структур, службовців також підвладна цьому деструктивному явищу. Отже, формуючи механізм детінізації, робота має вестися як у приватному, так і у державному секторах. Відповідно, заходи з детінізації у кожному з них матимуть свою специфіку, що вимагає окремого дослідження. У нинішніх умовах особлива роль у цьому процесі відводиться громадянському суспільству, його зрілості і готовності взяти на себе свою частку відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Августин Р.Р. Узагальнення світового досвіду формування ефективної системи детінізації національного господарства. *Науковий вісник НЛТУ України* : збірник наук.-техн. пр. Львів, 2014. Вип. 24.1. С. 192–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2014_24.1_35.
2. Баранов С.О. Державне регулювання детінізації національної економіки: організаційно-правовий аспект : автореф. ... канд. держ. упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління» / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2018. 20 с.
3. Борщук Є.М., Ліпенцев А.В., Заверуха М.М. Теоретико-прикладні основи детінізації економіки України / Львів. регіон. ін-т держ. упр. НАДУ при Президентові України. *Ефективність державного управління* : збірник наук. пр. Львів, 2015. Вип. 43. С. 29–35.
4. Варналій З. Шляхи детінізації економіки України та її особливості. *Вісник Укр. акад. банківської справи*: наук.-практ. журнал. Суми : УАБС, 2007. № 2. С. 56–66.

5. Дворянінов А.В. Напрями детінізації економіки України через застосування податкових механізмів. *Фінансовий простір* : міжнар. наук.-практ. журн. Черкаси : Черкас. навч.-наук. ін-т ДВНЗ «Ун-т банківської справи». 2013. № 4. С. 151–156.
6. «Дійте!» Учасники Форуму проти тіні в економіці висунули вимоги до влади. Бізнес-портал delo.ua. URL: <https://delo.ua/business/dijte-uchasniki-forumu-proti-tini-v-ekonomici-visunuli-vimogi-336196/>.
7. Касперович Ю.В. Пріоритетні напрями підвищення ефективності та прозорості публічних фінансів. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/prozorist-19d5a.pdf>.
8. Ковальчук А., Криштоф А. Детінізація економіки як нормативно-правовий імператив. *Підприємництво, господарство і право* : наук.-практ. госп.-прав. журнал. 2016. № 1. С. 51–55. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/01/9.pdf>.
9. Краус Н.М., Максименко М.О. Регуляторні механізми детінізації національної економіки. *Науковий вісник Полтав. ун-ту економіки і торгівлі*. 2011. № 6 (51). Ч. 1. С. 81–86.
10. Лапінський І.Е. Напрями детінізації господарської діяльності в системі економічної безпеки держави : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 21.04.01 «Економічна безпека держави (екон. науки)» / ПНТУ ім. Ю. Кондратюка. Полтава, 2013. 20 с.
11. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : офіц. сайт. URL: <http://www.me.gov.ua>.
12. Меркулова Т.В. Снижение налоговой нагрузки и эффект Лаффера: аргументы и заблуждения. Налогообложение: проблемы науки и практики – 2007 : монографія. Харьков : ИД «ИНЖЕК», 2007. С. 28–42.
13. Мокій А.І., Флейчук М.І. Підвищення ефективності інституційного середовища як чинник детінізації економіки : аналіт. записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/716/>.
14. Незадекларована праця в Україні: форми прояву, масштаби та заходи в рамках системи інспекції праці : огляд / підготов. О. Цимбал, нац. консультант; у рамках Проекту МОП «Зміцнення системи інспекції праці і механізмів соціального діалогу». Київ, 2017. 67 с. URL: <http://dsp.gov.ua>.
15. Подмазко О.М. Організаційно-економічні основи механізму детінізації економіки України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / наук. кер. К.В. Ковтуненко; Одес. нац. політех. ун-т. Одеса, 2015. 230 с.
16. Савченко І.Г., Іорданов А.Є. Тіньовий сектор економіки України: аналіз стану та напрями детінізації. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси* : наук. журн. 2012. № 3. С. 107–116.
17. Система экономических институтов Республики Беларусь / А.Е. Дайнеко и др. ; под общ. ред. А.Е. Дайнеко ; Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т экономики. Минск : Беларус. навука, 2015. 279 с.
18. Ставицький А.В. Аналіз зв'язку між податковою політикою держави та тіньовою економікою України. *Держава та регіони : наук.-вироб. журн. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2011. № 1. С. 11–14.
19. Удовенко В.В. Сутність поняття «тіньова економіка», її місце в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/69193.doc.htm.
20. North D., Thomas R. The Rise of the Western World. A New Economic History. Cambridge : Cambridge University Press, 1973.
21. Schneider F., Enste D.H. The Shadow Economy. An International Survey. UK ; USA ; Australia ; Spain ; South Afric : Cambridge University Press, 2002.
22. Schneider F. The size and development of the Shadow Economies of Ukraine and six other Eastern Countries over the period of 1999–2015 = Шнайдер Ф.Г. Розмір і розвиток тіньової

економіки України та шести інших країн Сходу за період 1999–2015 рр. *Економіка розвитку = Economics of Development* : наук. журн. ХНЕУ ім. Сергія Кузнеця. Харків : Консалт.-вид. компанія «Ділові перспективи», 2016. № 2 (78). С. 12–20.

References:

1. Avhustyn R.R. (2014) Uzahalnennya svitovoho dosvidu formuvannya efektyvnoyi systemy detinizatsiyi natsionalnoho hospodarstva [Generalization of world experience formation of effective national economy de-shadowing systems]. *Academic papers collection. Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of UNFU]. Vol. 24.1, Pp. 192–197 [Ukraine].
2. Baranov S.O. (2018), Derzhavne rehulyuvannya detinizatsiyi natsionalnoyi ekonomiky: orhanizatsiyno-pravovyy aspekt [State regulation of the detinization of the national economy: the organizational and legal aspect]. Ph.D thesis : 25.00.02 “Mechanisms of public administration”, press Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrayiny. Kyiv, 20 p. [Ukraine].
3. Borshchuk Ye.M., Lipentsev A.V. and Zaverukha M.M. (2015), Teoretyko-prykladni osnovy detinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny [Theoretical and applied foundations of the shadow economy of Ukraine]. *Academic papers collection Efektyvnist derzhavnoho upravlinnya* [Efficiency of public administration]. Vol. 43. Pp. 29–35 [Ukraine].
4. Varnaliy Z. (2007) Shlyakhy detinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny ta iyi osoblyvosti [Directions of the shadow economy of Ukraine and its peculiarities]. *Bankivska sprava* [Banking]. Vol. 2. Pp. 56–66 [Ukraine].
5. Dvoryaninov A.V. (2013) Napryamy detinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny cherez zastosuvannya podatkovykh mekhanizmv [Areas of de-shadowing of Ukraine's economy through application of tax mechanisms]. *Finansovyy prostir* [Financial space]. Vol. 4 (12). Pp. 151–156 [Ukraine].
6. “Diyte!” Uchasnyky Forumu proty tyni v ekonomitsi vysunuly vymohy do vlady [“Come on!” Members of the Forum Against the Shadow in the Economy put forward demands for power]. Business portal delo.ua. URL: <https://delo.ua/business/dijte-uchasniki-forumu-proti-tyni-v-ekonomitsi-visunuli-vimogi-336196/> [Ukraine].
7. Kasperovych Yu.V. (2017) Priorytetni napryamy pidvyshchennya efektyvnosti ta prozorsti publicnykh finansiv [Priority areas of improvement efficiency and transparency of public finance]. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/prozorist-19d5a.pdf> [Ukraine].
8. Kovalchuk A. and Kryshstof A. (2016), Detinizatsiya ekonomiky yak normatyvno-pravovyy imperatyv [The de-shadowing of the economy as a regulatory imperative]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo* [Entrepreneurship, economy and law]. Vol. 1. Pp. 51–55 [Ukraine].
9. Kraus H.M. and Maksymenko M.O. (2011) Rehulyatorni mekhanizmy detinizatsiyi natsionalnoyi ekonomiky [Regulatory mechanisms for the de-shadowing of the national economy]. *Naukovyy visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli* [PUET: Economic Sciences]. Vol. 6 (51). Pp. 81–86 [Ukraine].
10. Lapinsky I.E. (2013) Napryamy detinizatsiyi hospodarskoyi diyalnosti v systemi ekonomichnoyi bezpeky derzhavy [Areas of economic de-shadowing activities in the system of economic security of the state], Ph.D thesis : 21.04.01. Economic security of the state, press PNTU im. Yu. Kondratyuka, Poltava, 20 p. [Ukraine].
11. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Official site. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=en-GB> [Ukraine].
12. Merkulova T.V. (2007). Snizhenie nalogovoy nagruzki i effekt Laffera: argumenty i zabluzhdeniya [Reducing the tax burden and the Laffer effect: arguments and misconceptions]. *Mono-graph Nalogooblozhenie : problemy nauki i praktiki* [Taxation: problems of science and practice]. Press Kharkiv : ID “INZhEK”. Pp. 28–42 [Ukraine].

13. National Institute for Strategic Studies (2012), Mokiy, A.I. and Flejchuk, M.I. *Pidvyshchennya efektyvnosti instytutsiynoho seredovysheha yak chynnyk detinizatsiyi ekonomiky* [Increasing the efficiency of the institutional environment as a factor in the de-shadowing of the economy]. Analytical note, official site. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/716/>. [Ukraine].

14. Tsymbal O. (2017) *Ohlyad "Nezadeklarovana pratsya v Ukrayini: formy proyavu, masshtaby ta zakhody v ramkakh systemy inspektsiyi pratsi"* [Report "Undeclared labor in Ukraine: forms of expression, scale and measures in the framework of the labor inspection system"], Proekt Mizhnarodnoho byuro pratsi "Zmitsnennya systemy inspektsiyi pratsi i mekhanizmiv sotsialnoho dialohu" [Project of the International Labor Office "Strengthening the Labor Inspection System and Social Dialogue Mechanisms"]. 67 p. [Ukraine].

15. Podmazko O.M. (2015) *Orhanizatsiyno-ekonomichni osnovy mekhanizmu detinizatsiyi ekonomiky Ukrayiny* [Organizational and economic principles of the Ukrainian economy unshadowing mechanism]. Dissertation Ph.D : 08.00.03, Press Odes. nats. politekhn. un-t, Odesa, 230 p. [Ukraine].

16. Savchenko I.H., Iordanov A.Ye. (2012) *Tinovyy sektor ekonomiky Ukrayiny: analiz stanu ta napryamy detinizatsiyi* [The shadow sector of the Ukrainian economy: analysis of the state and directions of de-shadowing]. *Zovnishnya torhivlya : pravo, ekonomika, finansy* [Foreign Trade: Law, Economy, Finance]. Vol. 3. Pp. 107–116 [Ukraine].

17. Edited by Dayneko A.E. (2015) *Sistema ekonomicheskikh institutov Respubliki Belarus* [The system of economic institutions of the Republic of Belarus], Monograph; Press Nats. akad. nauk Belarusi, In-t ekonomiki, Belaruskaya navuka. Minsk, 279 p. [Belarus].

18. Stavitskyi A.V. (2011) *Analiz zvyazku mizh podatkovoyu politykoyu derzhavy ta tinovoyu ekonomikoyu Ukrayiny* [Analysis of the link between the state tax policy and the shadow economy of Ukraine]. *Derzhava ta rehiony* [State and regions. Series "Economy and entrepreneurship"]. Vol. 1. Pp. 11–14 [Ukraine].

19. Udovenko V.V. (2010) *Sutnist ponyattya «tinova ekonomika», yiyi mistse v Ukrayini* [The essence of the issue is the shadow economy, its place in Ukraine]. URL: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/69193.doc.htm [Ukraine].

20. North D., Thomas R. *The Rise of the Western World. A New Economic History*. Cambridge : Cambridge University Press, 1973.

21. Schneider F. and Enste D.H. (2002) *The Shadow Economy. An International Survey*. Cambridge University Press.

22. Schneider F.H. (2016) *Rozmir i rozvytok tinovoyi ekonomiky ukrayiny ta shesty inshykh krayin skhodu za period 1999–2015 rr.* [The size and development of the shadow economies of Ukraine and six other eastern countries over the period of 1999–2015]. *Ekonomika rozvytku* [Economics of Development]. Vol. 2 (78). Pp. 12–20 [Ukraine].